

KASNOBRONČANODOBNO KOPLJE IZ PODACE U GORNJEM MAKARSKOM PRIMORJU

UDK 903.224 (497.5) "6377"

Primljeno/Received: 2003. 04. 28.

Prihvaćeno/Accepted: 2003. 09. 15.

Marinko Tomasović
HR 21300 Makarska
Gradski muzej Makarska
Obala kralja Tomislava 17/1

U radu se razmatra nalaz ornamentiranog brončanog koplja nadenog bez jasnog arheološkog konteksta na području staroga sela Podaca u Gornjem Makarskom primorju. Ornamentalno bogatstvo koplja i njegov stilski izraz najbliže analogije imaju u kopljima sa šireg sjeverozapadnog područja Hrvatske, koja se dovode u vezu s kulturom polja sa žarama. Koplje iz Podace naročitu sličnost iskazuje s kopljem i pripadajućim okovom iz groba 1/1911 starije faze nekropole u Velikoj Gorici, istoimene grupe kulture polja sa žarama datirane u HaB1 stupanj. Usporedbom s ranije poznatim nalazima kopalja s rubnih alpskih dijelova, naročito s prostora jugozapadne Njemačke, upućuje se na vjerojatnu radioničku izradu kopalja i na prostoru sjeverozapadne Hrvatske u vrijeme trajanja kulture polja sa žarama, odnosno grupe Velika Gorica (Ha B). Kasnobrončanodobno koplje iz Podace, uz preostale razmatrane primjere ornamentiranih kopalja iz Hrvatske, izradom se vezuje za takvu predpostavljenu radionicu sjeverozapadne Hrvatske.

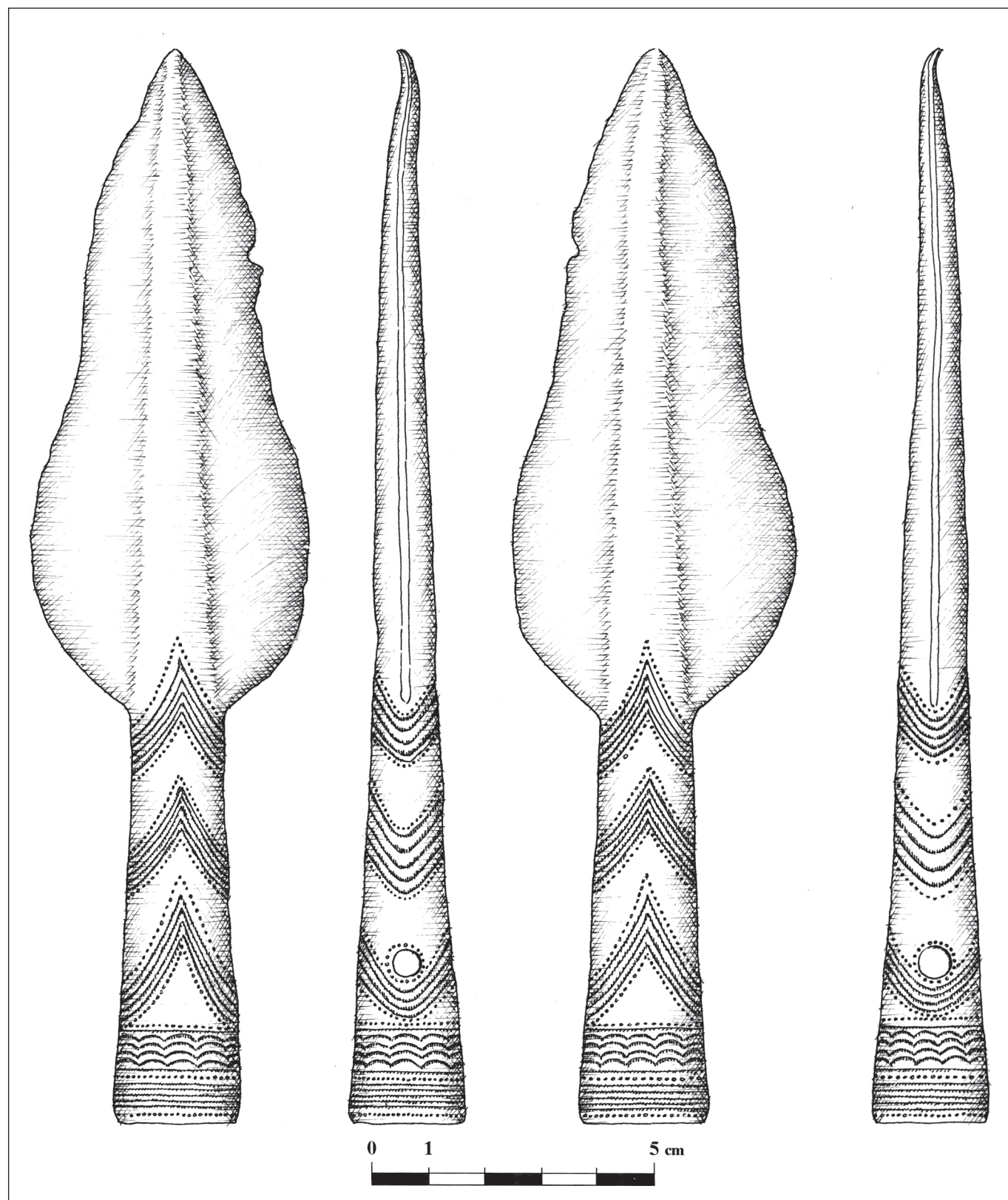
Ključne riječi: Podaca, brončanodobna koplja, ornamentika, urezivanje, punciranje, kultura polja sa žarama, nekropola u Velikoj Gorici - grob 1/1911, jugozapadna Njemačka, stilski izraz, radionica

Obalno selo Podaca (Gornje Makarsko primorje) donedavno je u literaturi gotovo isključivo razmatrano s aspekta medievalne i kasnije fortifikacijske arhitekture. Kraće bilješke uz arheološka rekognosciranja na širem prostoru sela usmjerile su pažnju i na ranija razdoblja, antiku i prapovijest (Jelovina 1986: 244-245; Andrijašević 1999: 17-22), premda tek u značenju upozorenja za moguće ustrajnije bavljenje. Među pokretnim arheološkim materijalom iz prapovijesnog razdoblja podrijetlom s ovog prostora, mahom vrlo fragmentiranoj i kronološki teže određivoj keramici, naročito uočljivoj nakon nedavnog probijanja požarnog puta od Podace prema selu Zaostrogu

na sjeverozapadu, na položaju "Vitersko točilo", jedan raniji nalaz zaslužuje veću pozornost. Riječ je o bogato ornamentiranom brončanom koplju koje se, iskazom njegova posjednika, mjestom nalaza vezuje za ovaj rubni prostor sela Podaca. Nema razloga sumnji u takav iskaz, jer jednu ribarsko-težačku obitelj u selu nije mogla preokupirati mogućnost drukčije nabave ovog predmeta (kolekcionarstvo) doli načinom njegova neposrednog pronalaska. Iako same okolnosti ovog vrijednog nalaza ostaju upitne, činjenica same pojave karakterističnog oblika koplja na obalnom dijelu Makarskog područja ovoj nedoumici pridaju sekundarnu važnost.¹ Brončano koplje

¹ Koplje je u posjedu Lukše Martičića (r. 1958, pok Jure) iz Podace, sina nalaznika. Prema njegovom pričanju koplje je pronašao njegov otac pred nekih dvadesetak godina na zapadnim prilazima starog (danas napuštenog) sela Podace. Nisu mu poznate okolnosti nalaza, osim činjenice da se nalaz vezuje za strojno probijanje protupožarnog puta na spomenutom položaju "Vitersko točilo". Nalaz je usputno i spomenut u literaturi (Vežić 1999: 72, bilj. 28.). Autorova sugestija o "antičkom" podrijetlu koplja, dakako, nije prihvatljiva, uz dojam kako je iznijeta više u prilog "starosnog" akcentuiranja predmeta.

Ljubaznošću posjednika koplja L. Martičića iz Podace omogućen je uvid u nalaz, kao i nesmetana izrada crteža kolegici Tajani Pleše prilikom našeg dolaska u Podacu u kolovožu 2000. g. Na tome im i ovom prigodom iskazujem zahvalnost.

Sl. 1 Crtič brončanog koplja iz Podace

plamenastog je oblika, dugačko 19,3 cm, maksimalne širine lista 5 cm i promjera otvora usadnika 2 cm. Na usadniku ima dvije rupice za pričvršćivanje, nejednagog promjera (0,5; 0,6 cm). Bogato je ukrašeno motivima nasuprotno postavljenih, blago zaobljenih i na vrhu zašiljenih linija, girlandi i horizontalnih linija pri otvoru

usadnika, izvedenih tehnikom urezivanja. Tehnikom punciranja točkanjem su uokvirene navedene ornamentalne jedinice. Visina ornamentalne kompozicije, postavljene u dva nejednaka, ali ritmički ujednačena pojasa, iznosi 8,7 cm, čime dijelom prekriva i donji dio hrbata lista koplja (sl. 1).

Podačkom koplju prostorno najbliže oblikovne analogije podudarne su tek uopćenim naznakama. Takav primjer brončanog koplja, kojemu se srednja Dalmacija pretpostavlja kao prostor nalaza, sličan je u pogledu ukupnog omjera, krilaca i usadnika (Marović 1981: sl. 11/8; 34-35). Obrisna pak linija krilaca koplja nema tako razvijeni plamenasti izgled kao na primjerku iz Podace, a i sam presjek hrpta kvadratičnog je presjeka za razliku od kružnog usadnika podačkog koplja. Svakako, najuočljivija razlika između dvaju kopalja u pogledu je bogate ornamentiranosti podačkog primjerka i potpunog izostanka takve dorade na ovom, uostalom kao i preostalim primjercima brončanih kopalja nađenih na prostoru Dalmacije. I. Marović kratko se, ali instruktivno poziva na ranija mišljenja u pogledu izgleda i datacije ovih kopalja prihvaćajući Ha A i B stupanj kao vremenski okvir njihova nastanka (Marović 1981: 39-40). U isto kasnobrončanodobno razdoblje svrstana su podjednako listolika kao i koplja plamenastog oblika što neće otežavati problem preciznijeg datiranja podačkog primjera. Ornamentika koplja iz Podace pokazuje se kao ključna odrednica, iznalaženju nešto preciznije datacije, kao i potvrde prethodno iznijetih stavova u pogledu kulturnih dodira na prostoru Dalmacije tijekom kasnog brončanog doba.

Prije nego što se razmotri pojava bogato ornamentiranog koplja iz Podace, rubnog jugoistočnog dijela Makarskog primorja, zahvalno je u okviru problema podsjetiti na nešto raniju objavu tipološki sličnog ornamentiranog koplja iz samostanske zbirke na Humcu kod Ljubuškog u zapadnoj Hercegovini (Čović 1985: T. II/2; 52-53). Važnost ovog koplja iz neposrednog obalnog zaleđa, najvjerojatnije iz Tepčića, u prvom je redu zbog međusobne blizine samom nalazu iz Podace, udaljenosti od svega dvadesetak kilometara. B. Čović je istakao dvije ključne, premda divergentne, karakteristike ovog koplja nađenog na jednom od područnih lokaliteta. Plamenasti oblik, razvijeniji u odnosu na podačko koplje, kao i princip ukrašavanja na usadniku i donjem dijelu lista prepoznaje kao svojstvo podunavsko-srednjoeuropskog kulturnog kruga, dok je ornamentima akcentuirao odabir po ukusu zapadnobalkanskog likovnog kruga. Stoga je razumljivo što su upravo ornamentalne karakteristike koplja iz humačke zbirke bile razlogom iznijete sugestije o proizvodu lokalnih radionica. Ispravnoj Čovićevoj prosudbi neće se umanjiti važnost ukoliko se konstatira, ipak, stanoviti odjek "sjevernjačkih" komponenti i u samom ukrašavanju koplja. Provedba "trokutastih" urezanih linija na donjem dijelu hrpta česta je na primjercima kopalja podunavsko - srednjoeuropskog kruga - uostalom kao i na podačkom primjerku - kao i sama horizontalna podjela linijama donjeg dijela usadnika. Datacija ovog, i drugih od strane Čovića razmatranih hercegovačkih kopalja iz humačke zbirke, analogna je spomenutoj determinaciji nalaza iz Dalmacije, odnosno tek s nešto mlađim pomakom do u početak željeznog doba (Ha A2 - HA C).

Ornamentici podačkog koplja potpune analogije iskazuju primjerci iz kontinentalnog zaleđa, zapadnopanonskog, odnosno rubnog istočnoalpskog prostora (Sl. 2). Brončano koplje i, naročito, pripadajući okov motke iz groba 1/1911 nekropole u Velikoj Gorici najizravniji su pokazatelji za opredijeljenost koplja iz Podace u stilski izraz kruga kulture polja sa žarama (Vinski-Gasparini 1973: T. 103/2-3; 1983: T. LXXXIX/6-7). Velikogorički primjerci, datirani u stariju fazu nekropole, odnosno u Ha B1 stupanj (Vinski-Gasparini 1983: 589-590) zajedno sadrže sve ornamente prisutne na koplju iz Podace: urezane šiljate i horizontalne linije, girlande i točke izvedene punciranjem. Motivi su kompozicijski vrlo slično organizirani, i svojim bogatstvom, naročito na okovu motke koplja, još su izrazitiji u odnosu na ornamentalnu provedbu koplja iz Podace. Svakako, nije od veće važnosti razlika u pogledu izvedbe punciranja točaka ili sitnih kružića kojima se uokviruju motivi, a koji se nalaze dosljedno provedeni tek na podačkom koplju. Značajno je podsjetiti, o čemu će još biti upozorenja, na iznijetu tvrdnju o usmjerenju i dodirima grupe Velika Gorica s kulturnim krugom jugoistočnog i istočnoalpskog prostora (Vinski-Gasparini 1983: 598-599).

Brončano koplje iz Donje Doline (dužine 17,9 cm) s podačkim primjerkom objedinjuje sličan plamenasti oblik i, što je važnije, urezani motiv uzdignutih i ušiljenih paralelnih urezanih linija na usadniku, te pri dnu istom tehnikom izvedena, manje zamjetna, uža horizontalna raščlamba (Marić 1964: T. I/25; 24). Premda je usadnik podačkog koplja u cjelokupnom omjeru nešto duži, a ornamentalnost kudikamo doradenija i raznovrsnija, dati uzorak urezivanja linija nesumnjivo je istorodan. Stoga i nije bilo dvojbe za kulturno opredjeljenje koplja (kao i jednog dijela nalaza) iz Donje Doline u izraz svojstven kulturi žarnih polja (Marić 1964: 23-24), datacijom u 1100.-900. g. pr. Kr, odnosno u razdoblje Ha A1/A2 - Ha B1/B2. Ujedno je to i vremenski okvir u čiji je završetak opredijeljen razmatrani grob iz Velike Gorice s raznolikijom ornamentikom garniture, koplja i okova. Stoga je točna navedena Marićeva primjedba o prodoru kulturnih elemenata kulture žarnih polja na jug, primjerom koplja tek jedna od njenih prepoznatljivih oznaka. Slično tumačenje stoji i u pogledu teritorija Like na čijem je prostoru također zabilježen nalaz ornamentiranog koplja, razmatran u sklopu pojačanog utjecaja kulture polja sa žarama zapadnopanonskog prostora (Drechsler-Bižić 1983: LV/1; 383; 388). Koplje iz Prozora, kojemu nisu poznate okolnosti nalaza, datirano je u prijelaz Ha A na Ha B stupanj. Datacija posve odgovara stilskoj zamisli ornamentalne provedbe udvojenih urezanih girlandi na početku usadnika, istorodne onima na velikogoričkim nalazima, kao i podačkom koplju.

Posve je logično, stoga, pojavu ornamentiranog koplja iz Podace na rubnom dijelu Makarskog primorja sagledati kao import iz udaljenijeg sjeverozapadnog prostora kontinentalne Hrvatske. Svakako, slijedom iznijetog valjalo bi ga datirati u vrijeme Ha B stupnja,

Sl. 2 Karta rasprostranjenosti ornamentiranih kasnobrončanodobnih koplja kulture polja sa žarama na prostoru Hrvatske:
1. Podaca, 2. Velika Gorica, 3. Donja Dolina, 4. Prozor

konkretnije Ha B1 (1000.-900. g. pr. Kr.), ponajprije na temelju utvrđene datacije nalaza iz groba 1/1911 nekropole iz Velike Gorice. Nadalje, u slučaju ovog vrijednog nalaza koplja iz Podace, uostalom kao i primjeraka iz Donje Doline i Prozora, inače prostorno znatno bližim matičnoj manifestaciji grupe Velika Gorica kulture žarnih polja, opravdano je govoriti kao o luksuznijim predmetima nabavljenim kupnjom, razmjenom ili poklonom. Njihovo prispijeće upravo s prostora sjeverozapadne Hrvatske upućuje i na samo teritorijalno središte izrade ovih koplja. U tom pogledu zamjetna je istorodna stilska provedba u ukrašavanju motivima girlandi, šiljatih lukova i horizontalnih linija, tako dosljedno zastupljenih na velikogoričkom koplju i okovu, naročito kompozicijski slično organiziranim na koplju iz Podace. Prijedlog za radioničku izradu ovih koplja na prostoru sjeverozapadne Hrvatske iznijet je akcentom na odabir i provedbu ornamentalnih karakteristika razmatranih koplja. Temelji se na izgledu prethodnih objava ornamentiranih koplja sa šireg prostora Europe, sjeverozapadno od područja rasprostiranja kulture polja sa žarama. Primjerice, na prostoru jugozapadne Njemačke u dati Ha B1 stupanj opredijeljena su koplja koja s ovdje razmatranim

primjercima iz Hrvatske nemaju potpunijih podudarnosti u pogledu stilskog izgleda same ornamentalne provedbe. Premda je u provedbi ukrašavanja usadnika i donjeg dijela lista koplja zamisao identična, naročito po pitanju horizontalne kompozicijske raščlambe, ova istovremena srednjoeuropska koplja (kao i preostale metalne predmete) karakteriziraju drukčiji ornamentalni kanoni, izgledom sličnih ukrasnih jedinica, ali i njihovog posve ujednačenog ritmičkog ponavljanja (Müller-Karpe 1959: Abb. 41/6-7; T. 168/6-7; 170/B1;F1). Ista iskustva u izgledu ornamenata vezuju se za ranije razdoblje, Ha A1 stupanj (Müller-Karpe 1959: 211/A1), dok je sama nakana ka bogatom ukrašavanju usadnika koplja, premda u drukčijem odabiru i organizaciji ornamenata, ostvarena na istom području još u razdoblju srednjeg brončanog doba, u stupnju Br B2 (Müller-Karpe 1980: T. 347/D3).

Stoga bi se na temelju prethodnih napomena moglo i pretpostaviti postojanje jedne radionice na području sjeverozapadne Hrvatske koja bi tijekom kasnog brončanog doba izrađivala koplja, odnosno pripadajuću opremu. Njeno značenje vezivalo bi se za ranija i istovremena radionička iskustva sjeverozapadnog, rubnog alpskog područja, odnosno na razradi tamošnjeg već

ustanovljenog likovnog ukrašavanja. Na taj način je i ostvaren stilski prepoznatljiv izraz dijela nalaza, koplja i okova iz groba 1/1911 nekropole u Velikoj Gorici, a i preostalih kopalja ponovno razmatranih ovom prilikom. Rečeno je kako su dodiri sa sjeverozapadnim, odnosno istočnoalpskim prostorom ustanovljeni naročito za vrijeme trajanja velikogoričke grupe kulture polja sa žarama, u vrijeme početnog Ha B stupnja, te i ova okolnost upućuje na kulturnu, vremensku i teritorijalnu sagledivost izrade ovih bogato ornamentiranih predmeta. Jedan primjerak koplja dospio je i na rubni dio Makarskog primorja, na prostor gdje se komponente kontinentalne kulture žarnih polja moraju u buduće raščlanjivati postupno i prepoznavati, tek dosta skromnije, u sklopu arheološkog materijala s prostorno

bližih cjelina. Možda će u takvom sagledavanju na značenju dobiti i plovni put rijekom Neretvom, kao komunikacijski akcent samog prispjeća koplja na prostor nedaleke Podace, za što se je još uvijek preuranjeno zauzimati.

Problem pojave koplja iz Podace na Gornjem makarskom primorju prilažem u vidu objave s posvetom mojoj profesoricu Nives Pandžić-Majnarić. Ne krijem zadovoljstvo što je predmet rada iz "njenog vidokruga", s područja protohistorijske arheologije koju je zadužila i, vjerujem, zadužit će i dalje svojim značajnim znanstvenim doprinosima. Iskaz zahvalnosti - to mi nije moguće prikriti - u vezi je i s iznimnom privrženosti i moje generacije njenom pedagoškom radu, usmjerenom k ustrajnom znanstvenom odgoju svojih studenata.

POPIS KRATICA

GZM	- Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo	PJZ	- Praistorija jugoslavenskih zemalja, Sarajevo
HR	- Hrvatski rasadnik (Zbornik članaka znanstvenog skupa Gornje makarsko primorje, Gradac-Zaostrog, 26.9.-27.9. 1996.), Zagreb	SHP	- Starohrvatska prosvjeta, Split
		VAHD	- Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split

POPIS LITERATURE

Andrijašević 1999	R. Andrijašević: Gomile na istočnom dijelu Gornjega makarskog primorja. HR, 1999, 17-22.
Čović 1985	B. Čović: Praistorijska zbirka franjevačkog samostana na Humcu kod Ljubuškog. Zbornik radova 100 godina muzeja na Humcu (1884-1984), Ljubuški 1985, 49-59.
Drechsler-Bižić 1983	R. Drechsler-Bižić: Japodska kulturna grupa. PJZ IV, Bronzano doba (ur. B. Čović), 374-389.
Jelovina 1986	D. Jelovina: Djelatnost Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u 1985. i 1986. godini. SHP, III s., 16/1986, 237-246.
Marić 1964	Z. Marić: Donja Dolina. GZM (Arheologija), Nova ser., XIX/1964, 5-128.
Marović 1981	I. Marović: Prilozi poznavanju brončanog doba u Dalmaciji. VAHD, LXXV, 1981, 7-61.
Müller-Karpe 1959	Müller-Karpe: <i>Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen</i> . Romisch-Germanische Forschungen, 22, Berlin 1959.
Müller-Karpe 1980	Müller-Karpe: <i>Handbuch der Vorgeschichte</i> , IV/1-3, Bronzezeit. München 1980.
Vežić 1999	P. Vežić: Ranoromaničke crkvice Makarskog primorja. HR, 1999, 63-73.
Vinski-Gasparini 1973	K. Vinski-Gasparini: <i>Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj</i> . Zadar 1973.
Vinski-Gasparini 1983	K. Vinski-Gasparini: Kultura polja sa žarama sa svojim grupama. PJZ IV, Bronzano doba (ur. B.Čović), Sarajevo 1983, 547-646.

SUMMARY

THE LATE BRONZE AGE SPEARHEAD FROM PODACA (NORTH OF MAKARSKA)

Key words: Podaca, bronze spear head, decoration, Urnfield Culture, necropolis of Velika Gorica

A richly ornamented bronze spearhead was discovered during the construction of the fire-prevention path on the site Vinsko Točilo in the village Podacsa, a few kilometers north of Makarska. The flame-shaped spearhead is 19.3 cm long and 5 cm wide while the socket has diameter of 2 cm. Two small circular holes of different sizes (0.5 and 0.6 cm) on the socket were used for fastening of the wooden shaft. Incised ornaments consist of horizontal lines and slightly rounded parallel arched lines with pointed ends. The pointed ornament was punctuated. The exact circumstances of discovery remain unknown. Although other spears previously found in Dalmatia typologically match the piece from Podaca, none of them was ornamented. Nonetheless, the authors who published those spears also attributed them to the cultural circle of the western Pannonian Urnfield Culture, that is, to its northwestern distribution area (Marović 1981: 39-40). The similar example that is closest to the village Podaca was discovered in the neighboring western Hercegovina. This ornamented spearhead is kept in the collection of the Franciscan monastery in Humac and it was dated to somewhat broader period between Ha A and Ha C (Čović 1985: T. II/2; 52-53). B. Čović pointed out two basic characteristics of this spearhead. While flame-shaped form and tendency to ornamentation are features connected with the western Pannonian and Central European cultural circle, the choice and appearance of motifs is attributed to the western Balkans area and that suggests local production.

Closer analogies to the spearhead from Podaca are located in the northwestern, continental part of Croatia, within the framework of the Urnfield Culture. The best example is spearhead and bronze reinforcement that stood on the end of the shaft that were found in the grave 1/1911 at necropolis in Velika Gorica. The grave was dated in Ha B1, that is, into the earlier phase of the necropolis (Vinski-Gasparini 1973: 103/2-3; 1983: T. LXXXIX/6-7). The examples from Velika Gorica have all important ornamental characteristics present on the spearhead from Podaca (slightly rounded, parallel lines in pointed arches, garlands, horizontal lines) organized in similar compositions. The only difference is the absence of punctuated dots which are present on the spearhead from Podaca. When the Velika Gorica cultural group was introduced and discussed, it was noted that in this phase the Urnfield Culture was open to cultural influences from southeastern and eastern Alpine region (Vinski-Gasparini 1983: 598-599).

The other two spearheads suggested as analogies to the spearhead from Podaca were found at Donja Dolina on the river Sava (Marić 1964: T. I/25; 23-24) and at Prozor in the Lika region (Drechsler-Bizić 1983: T. LV/1; 383, 388). They were both dated into the period Ha A1/A2 to Ha B1B2. Their ornaments also stylistically point to the Urnfield Culture of the northwestern Croatia. The ornaments on those two spearheads are somewhat simpler, although the spearhead from Donja Dolina is ornamented with the motif of the curved lines ending in pointed arches, which is also present on the spearhead from the grave 1/1911 at necropolis in Velika Gorica, as well as on the spearhead from Podaca.

Somewhat different stylistic appearance of ornamented spearheads from more distant northwestern areas suggests that a spearhead workshop was located somewhere in the northwestern Croatia in the period marked by the Velika Gorica group of the Urnfield Culture. A good illustration of that are the contemporary Late Bronze Age spears from the southwestern Germany (Müller-Karpe 1959: Abb. 41 /6-7; T. 168/6-7; 170E 1; F 1) that despite the same motif of garlands and compositional separation of motifs achieved different stylistic expression. The same is true of examples dated into the earlier periods, Ha A 1 (Müller-Karpe 1959: T. 211 /A 1) and in the Middle Bronze Age, Br B (Müller-Karpe 1980: T. 3471D3).

This analysis and analogies from the southwestern Germany indicate that a workshop production of metal objects existed in the area of the northwestern Croatia in the period of the Urnfield Culture, or more precisely of the Velika Gorica group (Ha B). The most recognizable feature of that production is ornamental stylistic expression at the spearhead and bronze reinforcement of the end of the shaft that were found in the grave 1/1911 at the necropolis of Velika Gorica. It is also visible on the contemporary spears from Donja Dolina and Prozor, and especially on the most remote piece from Podaca, which is located outside of the actual influence area of the Urnfield Culture of the continental Croatia.

Ornamental style of the spearheads made in this workshop is adjustment of stylistic solutions already noted on the examples from the edges of the Alpine area, that is, from the southwestern German, or those present on other contemporary bronze objects. That characteristic spearhead ornamentation style is also visible on the spearhead from Podaca, which is dated into Ha B1 phase according to the similar finds from the grave 1/191 1.

Translated by H. Potrebica